

զեղեցիաշէն ի հիմանց մինչև ցգագաթ գմբէթին, յորոյ վերայ կառուցին զնշան տէրունական խաչին, :

Փլիկոպոս Աթուղիկոսի արած այս նորոգութիւնն սուրբ Վայիանեայ վանից՝ եղև Փրկչական 1652 թուին, և Հայոց ՈՒՂԱ՝ որում գործավար և վերակացու կարգած էր Յովհաննէս արեղայ ոմն, գործունեայ և արդիւնաւոր մարդ, որ Առաքել պատմադրի վկայութեան նայելով, տարակուսելով թէ սուրբ կուսի նշխարքք անդ է թէ ոչ, որովհետև մատուցը բոլորովին աւերուած էր, բեմի հետ՝ որոյ վերայ շինած էր, առանձին ժամանակ կրանայ սուրբ կուսին գերեզմանը, և հաստատութեան համար մասն մի ի նշխարացն առնելով, վերստին կամրացնէ զտեղին. այլ մէք ըստ որում սրբոց կուսանաց պատմութիւնը չենք գրում, այս պատճառաւ ինչպէս սրբուհոյն Հռիփսիմեայ նշխարաց, նոյնպէս և սրբոյն Վայիանեայ կթողուք ի բաց, որ արաքոյ են եկեղեցեաց պատմական ստորագրութենէն:

Երեսուն տարի Փլիկոպոսէն ետքը Ազդար Աթուղիկոս գառնալով յԱջմիածին, Եթոպոյ մէջ արած մեծամեծ շինութեանց հետ՝ սուրբ Վայիանեայ վանքին շինեց վայելուչ գաւթի՝ կից Ակեղեցւոյն արեմտից. երկու կողմից ևս երկայնեալ քան տաճարի լայնութիւնը, և այս երկայնութեան հիւսիսային և հարաւային կողմերում յարգարեց փոքրիկ սեղաններ սրբոյն Պետոսի և Պօղոսի անուամբ, փոքր կ'զանդակատներով. քառակուսի պարսպով պատսպարեց վանքը, և հոգեւորականաց բնակութեանց համար՝ կանգնեց հարկաւոր շինութիւնք և հաս-

տատեց միարանութիւն անդ, ինչպէս զըրուած է արձանագրի միջ՝ որ տաճարի արեմտեան դրան ձակաւի վրայ ի ներքոյ նորաշէն գաւթին:

Եւն ժամանակէն սկսեալ շարունակ կը նստէր վանահայր Վայիանեայ վանքում. և ինչպէս որ գրեցինք Հռիփսիմեայ վանքի համար, նոյնպէս և Վայիանէի վանահայրք Պարսից ժամանակին Եթոպէն կը տանէին հաւասար օրական հաց և տաբեկան հանդերձ, ըստ որում ուրիշ միջոց չունէին կառավարութեան:

Պատերազմէն ետքը՝ որոշեցաւ այս երեք վանքերի համար ևս վարելահող և արուեցաւ նոցա յԵթոպոյս՝ լծկան և կթի անասունք: Եւս միջոցիս ևս Տփլիսիցի ոմն Պողոս անուն՝ որ երկար ժամանակ յԵթոպոս կձառայէր, յիշատակ թողուց Վայիանէի վանքին մէկ մեծագիւղ այգի, զոր իւր արգելամբք շինեց, և իւր ծախսովք հասոյց ի պողատուութիւն:

Ակեղեցին է երկար քառանկիւնի, բարձր՝ հոյակապ կաթուղիկէիւ չորս սեան վերայ, ունի երեք դուռն և մեծամեծ լուսամուտներ. տաճարի հիւսիսային դուռը և քանի մի կողմնակ սն լուսամուտներ փակուած էին յառաջագոյն, և արտաքուստ ի տեղիս տեղիս խախտուած որմունքք:

Ներկայ ժամանակումս Տփլիսեցի Ազդար Բաստամեանց ուսումնական երիտասարդը, Ազդարեանց ձեմարանի աշակերտութենէն Մոսկուայի կայսերական Համալսարանում իրաւաբանական գիտութեան ուսումն աւարտելով (կանդիտատ կոչումով) եկաւ սուրբ Եթոպոս Աջմիածին, ուր յարատեւելով մերձ երկու տարի,

տպարսա իւր ցանկութեան և բարեհաճութեամբ Վեհափառ Սթուդիոսի ձեռնագրուելով Միաբան Ս. Վայիանեայ վանից, կոչեցաւ Վահան վարդապետ, և կարգուելով յիշեալ Վանքին վանահայր 1872 թուականին, բոլոր եկեղեցին ներքուստ և արտաքուստ վայելչապէս զարդարեց իրեն տարեկան նշանակած սընդադրամովն և նուիրատուութեամբ ժողովօրոց, որմոց խախտուածները նորոգեց. հիւսիսային դուռը և փակած լուսամուտները բանալով, բոլորը ևս մեծացրուց ի պայծառութիւն տաճարին:

Իսկ Եկեղեցւոյ արեւմտեան ձախտը փակող հին սենեակները քակեց, որք հիւսիսից հարաւ երկարացած իբրեւ ներքին պարիսպ կձեւանային և զաւթի տեսքը կը փակէին արտաքուստ, տաճարի արեւմտեան դրան հանդէպ, ուղղաձիգ և լայն ծանաւ պարհանալով, պարսպի մեծ դուռը դիմացէ դիմաց կանգնեց նոր ի նորոյ կամարայարկ, որ յառաջ փոքր ինչ վեր էր դէպ ի հիւսիս:

Հին սենեակների հարաւային ծայրն եղած ներքնատան վերայ շինեց նոր և գեղեցիկ սենեակներ ընակութեան համար մեծ լուսամուտներով և արձակ պատշգամբ կանգնելով յարեւելից, ընդ որ դրան մուտքըն է, սենեկաց մէջ պատրաստելով և փոքրիկ դպրոց, ուր կուսանին Հայերէն և Ռուսաց լեզու ըստ մեծի մասին Վաղարշապատումն եղած քաղաքական ատենից մէջ ծառայողաց որդիք:

Հիւսիսային բաժնում ևս կառուցել է արդէն նոր սենեակների հանդէպ երկու երես մեծադիր շինուածք չեւ ևս ծածկուած, որոց մէջ պէտք է լինին վանքի այլ

հարկաւորութեանց համար զանազան սենեակներ և տպագրատուն. որոյ համար բերած է Վահան վարդապետ մի հատ տպագրութեան մամուլ. որով կտպագրէ արդէն Վպրոց Ամսագիրը. որում կը մտնէ մը յԱստուծոյ և ևս արիութիւն և յաջողութիւն՝ որ ուրիշ վանօրէից և վանահայրց օրինակ կլինի թէ տպարանի հաստատութեամբ, և թէ ամենայն շինութեամբ և բարի վայելչութեամբ պայծառացնելով զսուրբ Վայիանեայ վանք շը նորհիւ Վեհափառ Հայրապետին մերոյ:

Դ. ՇՊԷԿԻՆ ԿՆՆԱՆԵԱԼ ԵԿԵՂԵՑԻ ԿԵՆ. 1).

Սրբոյն Վրիգորի և Տրդատայ շինած վկայարանների մին ևս էր «Ի տեղւոջ հնձանին», ուր սուրբ կուսանացն Հըռիսիսմեանց օթեւանքն էին, և ըստ տեւելանն՝ երեք լուսեղէն խարսխաց մին անդ իջած, Ագաթանգեղոսի վկայութեամբն ըստ այսմ:

«Եւ նայեցայ և տեսանեմ այլ խորիստ երիս, մի ի տեղւոջ ուր վկայեաց սուրբն Վայիանէ երկու ընկերօքն. և մի ի տեղւոջն, ուր վկայեաց սուրբն Հոսիսիսմէ երեսուն երկու ընկերօքն, և մի ի տեղւոջ Հնձանին», (եր. 272.) որոց

(1) Շողակաթ կանուանէր ըստ յառաջ բերելոյ և Յովհ. Եպիսկոպոսի Շահաթուշեանն՝ Սթուդիոսի Եկեղեցին Ապարշապատայ իսկ մենաւոր կուսի վկայարանը նախ քան այժմեան հոյակապ Եկեղեցւոյ շինութիւնքը՝ ինչպէս կերելի յառաջ բերած Արձանագրէն՝ Հնձանեաց մատուան կը կոչուէր. ուստի Եկեղեցւոյ շինութիւնէն ետքը՝ կերելի սովորութիւն եղած Շողակաթ անունը:

տեղը վկայարան կանգնելու համար ևս՝ կգրէ այսպէս. «Անդնեալ երիս վկայարանս՝ մի չհլուսիտոյ արեւելից կողմանէ քաղաքին, ուր վկայեաց սանականն Հռիփսիմէ երեսուն երկու ընկերօքն, և զմիւսն շինեցին ի հարաւակողմն կուսէ անտի, ուր վկայեաց սուրբն Վայրանէ նորուն անուցիչ երկու ընկերօք. և միւսն մօտ ի Հնձանն ի մէջ այգւոյն, ուր էին վանք նոցա», : (Եր. 279):

Եւ այս երրորդ վկայարանը կանգնեցաւ մենաւոր կուսի ⁽¹⁾ սպանման տեղը «մօտ ի Հնձանն», որ իւր հիւանդութիւնը իւր նահատակութեան աղօթից մէջը ցոյց կտայ ըստ Ագաթանգեղոսի. «Վոհանամ զքէն Տէր բարերար, զի և զիս ոչ զըկեցեր, զի և ես հիւանդ էի, և ոչ կարացի ընթանալ և զհետ ընկերացս ժամանել», : (Եր. 69):

Առաւելու շինած վկայարանէն հետքը՝ Հնձանի վերայ կառուցաւ մատուռն հոյակապ և կոփածոյ քարով, տաճար փոքրիկ, ըստ նորա Արձանագրին, ըստ այնմ՝ «Ելինցաւ Հնձանից մատուռս ի թուին Օճ' եւ Վ. որոյ և տւերակը մինչև ցարդ կմնայ ձանապարհի վերայ հանդերձ իւր շրջապատ աստիճաններով. միայն արձանագրի փոքրիկ խաչքարը՝ զեւեղած են Նիկեոյցւոյ պաշտպան հիւսիսային արեւմտեան բրգան վերայ մարդաչափ բարձրութեամբ. ինչպէս կերեի, մատուռը քա-

կուելէն հոքը գրած են անդ վասն յիշատակի ⁽¹⁾ :

Այժմեան հոյակապ փոքրիկ Նիկեոյցւոյ շինութիւնն եղած է Նահապետ Աթուղիկոսի ժամանակին, որ շինեց զայն արդեամբք Եռօթեցի Աղամալ անուն իշխանին յամի 1694, կոփածոյ քարով՝ անսխն և վայելուչ՝ Աթուղիկէիւ՝ չորս լուսամտով, և երկու դռնով արեւմտից և հարաւոյ կողմէն. որոյ հարաւային խորանի մէջն է մենաւոր կուսի տապանաքարը. և շինութեան արձանագրին է արեւմտեան դրան ձակատի վերայ վերոգրեալ թուականով :

Ունի դաւիթ փոքրիկ զանգակատնով՝ արեւմտեան ձակատի լայնութեամբ. որոյ մէջ դրան հիւսիսային և հարաւային բաժնում սովորական ձևով Նահապետ և Արեւտացի Աբրահամ Աթուղիկոսաց մարմինը :

Այս շինութեանց ժամանակ ընդարձակ քառակուսի պարսպով պատել են վանքը չորս բուրդերով. որոց հիւսիսա-

(1) Ագաթանգեղոս հիւանդ կուսին անուն չի նշանակեր, բայց միայն մենաւորն, կգրէ, որ ի Հնձանին սպանաւ (Եր. 283)։ Ուստի այլ անուն ընծայել նմին՝ հաւանական չի՝ երեւի արտաքոյ պատմութեան։

(1) Արձանի թուականը ԶՃ եւ Գ, տարակուսութեան մէջ կձգէ զընթերցողս, որովհետեւ չի՝ որոշել փրկական է եթէ Հայոց թուական. Ազգիս սովորականին նայելով՝ ի հնումն հայ թուականն ի գործ կդնէին. ըստ այսմ եթէ առնունք զայն երկոտասաներորդ դարու մէջ գրուած, այն է ի 1154 թիւ փրկչին, յիշատակութիւն չեմք գտնել առ պատմագիրս՝ Հնձանեացս մատրան շինութեանը, իսկ եթէ վերածեմք զայն ի փրկական թիւ, այսինքն ի 603, և ոչ այդ ժամանակ կ'յիշեն պատմիչք այդպիսի շինութիւն. միայն թէ այդ թուականէն տասն և հինգ տարի հոքը՝ Պոմփոս Աթուղիկոս կշինէ Հռիփսիմեայ վանքը, ինչպէս նորա ստորագրութեան մէջ։

յին արեւմտեան բրգան վերայ է վերը դրած արձանագրի փոքրիկ խաչքարը ճանապարհի վերայ՝ պարսպի կամարակապ դրան մօտ, որոյ ներքոյ և այժմ խակ խաչ և Մեծաւարան կգնեն ի համբոյր ժողովրդոց, Օստկի Մեծիկոյ երկուշաբթի օրը, ուրոնք ղիւղովին կգան ի հասարակաց գերեզմանատուն:

Պարսից ժամանակին Շողակաթ նրստող վանահայրք բաւական շէն ու պայծառ կպահէին վանքը. Յուռչաննց ասացեալ Յակոբ եպիսկոպոսը, որ պատերազմէն յառաջ և յետ, կնստէր վանահայր, շինարար մարդ լինելով, իւր աշխատանքով շինեց մի մեծ այգի, և թէ՛ վանքը և թէ՛ պարսպի մէջն եղած պարտեզները ամենակերպ վայելչութեամբ այնպէս էր զարդարել, որոյ զանազան ծառոց պատուիններ՝ Վաթուղիկոսաց և Հիւրոց կերթային ի վայել:

Այս ժամանակիս ևս թէ՛ աստ և թէ՛ ի Հովսիսիմէ կային քանի մի միաբան կարգաւորք յԱթուոյն. որոց հաց և հանդերձ թէ և յԱթուէն էր, բայց այս վանքերը ևս ունէին առատութեամբ վար ու ցանք և անասունք ոչ սակաւ, որով միաբանից ուտելիքը կպատրաստուէր:

Եւ Եփեղէնի որք Վրիգորի ասացեալ՝
յԱռապարի:

Այս Եփեղէնի սուրբ Վրիգոր կոչեցեալ, ընդ մէջն Եօթներորդ դարու յանուն Երկնաւոր զուարթնոցն շինեց Վերսէս Վ. Վաթուղիկոսն ազգիս՝ հոյակապ և գեղեցիկ շինուածովք ու զանազան փութուածքներով, մինչև յիտապայ պատ-

միւք զարմացուցիչ տեսողաց կանուանէին:

Վերսիսի ժամանակակից պատմիչն Սեբէոս Ապիսկոպոս Բագրատունեաց Փրբիչական 641 թուականին, որ նորա օրովք Վաթնայ Վ. ժողովքի մէջ գտնուեց, այս եկեղեցին յանուն Երկնաւոր զուարթնոցն կը կոչէ, որք սրբոյն Վրիգորի երեւցան բաղմութեամբ զօրաց, ուր Տրդատ թագաւորն ընդառաջ գնաց սրբոյն, ուստի և նոցա անուանը նուիրեց Հրաշակաւոյց եկեղեցին, ըստ այսմ:

Եւ Յայնժամ էարկ ի միտս իւր Վաթուղիկոսն Հայոց (Վերսէս Վ.) շինել իւր բնակութիւն մերձ առ սուրբ եկեղեցեացն, որ ի Վաղարշապատ քաղաքի ի վերայ ճանապարհին, յորում ասնն ընդառաջ եղև թագաւորն Տրդատ սրբոյն Վրիգորի. շինեաց անդ և եկեղեցի մի յանուն Երկնաւոր զուարթնոցն, որոց երեւեալ ի տեսեան սրբոյն Վրիգորի բաղմութեամբ երկնաւոր զօրացն, և շինեաց եկեղեցին բարձր շինուածովք և չքնաղ զարմանալեօք, արժանի աստուածային պատուոյն, որում նուիրեացն: Եւ ջուր ի գետոյն (Վասնաղ) և արկ ի գործ զամենայն ըզվայրսն առապարս. անկեաց այգիս և ծառատունկս. և շուրջանակի պատուարեաց զրնակութեամբն գեղեցկադիր յօրինուածով բարձր պարսպաւ ի փռոս Աստուծոյ և:

Իսկ Յովհաննէս Օ. ըզ կաթուղիկոս պատմաբանը՝ որ Վերսէս Շինողէն ամբողջ երկու և կէս դար յետոյ է, կը գրէ թէ սրբոյն Վրիգորի անուանակոչութեամբ կառոյց այս հրաշակերտ եկեղեցին, և կը յաւելու թէ նշխարս ոսկերաց

սրբայն Պօղոսի բաժանելով, ամփոփեց եկեղեցւոյ չորս սեան տակը՝ այս երկնային գանձը գերիշններէն պահպանելու համար: Այս պատճառաւ կերեւի թէ սուրբ Պօղոսը կոչուեց եկեղեցւոյ անունը ի յետագայից. որպէս ահա.

“Վարձեալ յուսացեալ ի տէր, և ոչ զմտաւ ածեալ զկրթական արշաւանս հինիցն թշնամեաց, զեղեցիկ իմն մուլութեամբ դնէ հիմն մեծ և հրաշալի բազմապայծառ յարկի Տանն Աստուծոյ ըստ անուանակոչութեան սրբոյն Պօղոսի, յանձն առնելով զկատարումն իմաստութեան շինողին Վրիստոսի. իսկ ի հիմնարկել զաստուածակերտ փարախն հօտին Վրիստոսի, ի ներքոյ չորից սեանցն հաստահեղուսից բաժանեալ դնէ զնըշխարս ոսկերաց սրբոյն Պօղոսի առ ի անշուշտ մնացականութեամբ պահել զանձուն երկնաւորի ի գերչաց ապականչաց, և ի պարծանս հաւատոյ քրիստոնէական կարգաց, իսկ զՎրիստոսադրոշմ և զպատուական զուխն ոչ ի խորոջ, այլ արտաքոյ ի գգրոցի եղեալ՝ դնէ ի գանձարանս աստուածութեանն ի յոյս բարեաց փափագողացն նմա, և ի բժշկութիւն տխտակրելոցն , , :

Աւ որովհետեւ դարաւոր ժամանակներով յառաջ խոնարհած է բոլորովին Ս. Պօղոսը Հինգերորդ եկեղեցի համարուած Վաղարշապատ քաղաքի, պատմական քննութեամբ նորա ստորագրութիւնն ամբողջացնենք ի կարգս Աեկեղեցեաց Վաղարշապատայ:

Օտրմանայի բան է արդարեւ, թէ ընդհանուր ազգի Հայրապետական Աթոռն ի Վաղարշապատի՝ ուր կաթողիկէն Սայր

եկեղեցեաց հաստատուն անդր ի Վաղարշապատ եղած ժամանակին՝ իւր մենաստանով, սուրբ Հայրապետն Վերսէս Շինող՝ կշինէ իւր բնակութեան համար՝ զսուրբն Պօղոսը անջուր, անջրդի տեղ՝ յառապարին. և այն ի՞նչ ժամանակ, Յովհ. Աթոռդիկոսի ասածին պէս՝ “Ոչ զմտաւ ածեալ զկրթական արշաւանս հինից և թշնամեաց , , :

Վիցուք թէ այս հէնքն և այս կրթական թշնամիք, որ երկրի ևս տիրող իշխանքն էին, բունեալ էին ի Ղվին, ուր էր Աթոռն Հայրապետական, և նեղութիւն կը կրէին անդ բնակելու, ընդէ՞ր ուրեմն և մեծ ու տարապարտ ծախուց տակ կմանէր և այնպիսի հրաշափառ եկեղեցի այնպէս տեղ կշինէր՝ ուր բնական անջուր ու անջրդի էր. վասն զի առապար էր, և ջուրը հեռաւոր տեղէ բերելով՝ ձորերէ և ապառաժ քարերէ կանցուցանէր, ինչպէս ստորեւ կտեսնենք, հարկաւ շուտով ևս պիտի աւերէին ջրանցքը, և առապարումն բնակութիւնք պիտի անհետանային. ի՞նչ էր պատճառն ուրեմն որ Շինող սուրբ Հայրապետը՝ հայրապետանոցում չի նստաւ վերստին ի մայրն եկեղեցեաց ի Վաղարշապատի, քան թէ ահագին ծախուց ծանրութեան բռն շալակեց. եթէ ամայի էր Աթոռդիկէն Վաղարշապատայ, արդէն մեծագումար զրամք և առձեռն ունէր Շինող Հայրապետն, ընդէ՞ր զայն չի նորոգեց, իսկ եթէ չէն էր, ընդէ՞ր և զսուրբ Պօղոսը իւր բնակութեան համար շինեց: — Թերեւս Շինող անուն ժառանգելու:

Սեր ազգային պատմութեանց թերի կողմերն էլ այնպիսի բաներ են, զորոնք

լուելով պատմիչք, հազար ու մէկ կարծեաց մէջ կ'ընդունէ զյետագայս:

Պատմութիւնը ցոյց կ'ապ մեզ երկու առիթ, որով սուրբ հայրապետն Ներսէս «Ի քաղաքի գաշտի», շինեց զսուրբն Պարիգոր. առաջինն էր, որ Առստանդին կայսեր գանձիւքը շինեց՝ որ Հերակլ կայսերօրդին էր. «Եւ ի նաւակատիս, վկայէ որ՝ կոչեաց զԹագաւորն Հռոմոց», Մովսէս Ապղտ. Գ. Ժ. Ե:

Երկրորդ առիթն էր, որ սրբոյն Պարիգորի նշխարքը ամփոփեց սուրբ հայրապետը եկեղեցւոյ չորս սեան հաստահանոցս հիմանց ներքոյ, զոր բերած էր ի Վաղարշապատ Պարիգոր Մամիկոնեան իշխանը ի Թորդանայ. իսկ զՔրիստոսազրոյժ և զպատուական գլուխն կ'վկայէ Յովհ. Աթուղիկոս Թէ՛ «ոչ ի խորոջ, այլ արտաքոյ ի գղրոցի եղեալ, զնէ ի դանձարան աստուածութեանն . . . և ի բժշկութիւն աստակրեւոցն», :

Եւ յառաջ է յոյժ և խնդիր միշտ հետաքրքրական և փափագելի, Թէ ո՞ւր մընաց յետ ժամանակաց և ի՞նչ եղաւ այս երկնաւոր գանձն, զպատուական գլուխն. որոյ համար և ոչ մի պատմիչք չեն առնել յիշատակութիւն կամ տալ տեղիկութիւն ի ծանօթութիւն յետագայից:

Ի՞նչո՞վ զայս, մեր հաւատոյ սուրբ հօր «նշխարս ոսկերաց», այսքան դարաւոր ժամանակ բաժանեալ զրուած ի ներքոյ չորից սեանց հաստահանոցս,՝ եկեղեցին Փրկչական 1000 թուականին, որ հարեաւոր տարի յառաջ աւերուած էր ի Տաճկաց ու կործանուած, ի հարկէ օտարի դուռնորով շինուածքն էլ այսքան միայն կարող էր աւել, որ կը զօշոտէր

Թշնամու աչքը. յօրէ անտի մինչև ցոյսօր բարեկաշտ ու վկայասէր Հայր դոնէ միանդամ ևս միտք չբերեց այս անգին գանձն աստուածային ի խորոց անտի ի ներքոյ չորից սեանցն հաստահանոցի հանել, և փոխանակ գլխոյն՝ զայն գնել «արտաքոյ ի գղրոցի ի պարծանս հաւատոյ քրիստոնէական կարգաց՝ ի յոյս բարեաց փափագողացն նմա», — երբ իսպառ կործանած է սուրբ Պարիգոր և հոգի հաւասար եղած:— Եւսպէս ահա կ'պատուէ մեր քրիստոնէական սրբութիւնքն և ազգային հնութիւնք:

(Ծ-Գ-Դ-Ե-Զ-Է-Ը)

ԱՐԷԼ, ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԵՐԶԱՆԿԱՅԻՇԱՏԱԿ ՂԱՌԿԱՍ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ՂԵՐԱՅ.

Մօտ օրերս ձեռս անցաւ մի զիւր, որոյ վերնագիրն էր «Պատմութիւն Հայաստանեայց սուրբ Եկեղեցւոյ, արարեալ ի Մ. Վաղարշապետէ Մուրատեանց յուխտէ սրբոց Յակոբեանց՝ (տպեալ) յԱրուստղէմ, 1872 ամի», :

Երկասիրութիւն արդարեւ գովելի և բաւականին կ'համապատասխանէ նպատակին, բայց ցաւելով ասեմ, որ հեղինակն անշուշտ սղտորեալ աղբիւրէ է առած իւր ծանօթութիւնները Ղուկաս Աթուղիկոսի մասին, ինչպէս 592 երեսումը կ'ասէ էսպէս:

«Սիմէօնի կ'յաջորդէ Ղուկաս Արանցի (1780), որոյ Աթուղիկոսութեան ժամանակ Պօլսոյ Պատրիարքն էր Չաքարիա, . . . Ղու-